

בענין כתותי מיכתת שיעוריה

— א —

בפתחי תשובה, יורה דעה סי' פ"ז סעיף קטן ד', ד"ה בהנאה, עיין בה"ט ועיין בתשובת שער אפרים, סי' ל"ח שפסק בחמאה שנתבשלה בקדרה של בשר ב"י, אסור להדליק בה להאיר הבית, מטעם שאסורה בהנאה, וגם להדליק בה נר חנוכה, אף "דמצוות לאו להנות נתנו", מ"מ אסור כיון דנר חנוכה בעי שיעור, ובבשר בחלב כיון שאסור בהנאה כתותי מיכתת שיעורא, יע"ש.

והנה לענ"ד, אין ענין כתותי מיכתת שיעורא שיכת לעניננו כלל וכלל, דהנה בדין לולב של אשירה, ושל עיר הנדחת דפסול, סוכה, כט: וברש"י משום דלשריפה קאי דכתיב ואת כל ששלה תקבוק, ולולב בעי שיעורא ארבעה טפחים, כדלקמן דף לב: וכיון דהאי לשריפה קאי אין שיעורו קיים, דכשרוף דמי, ובתוס', בלולב הגזול, לב: ד"ה באשרה דמשה, דמכתת שיעורה, ובפ' כסוי הדם, חולין פט, ובפרק ראווה בי"ד, בשופר של ע"א לא יתקע, ואם תקע יצא, וכן בפ' מצות חליצה, קג: אמר רבא בסנדל של עכו"ם חליצתה כשרה, ולא אמרינן דמכתת שיעוריה, דהנהו בע"א דכותים, דישראל בה בטול, וההוא דתני לא יצא, בע"א דישראל שאינה בטלה עולמית, וא"ת ע"א דכותי נמי מדאגבהה קנייא ונעשה של ישראל, כדאמרינן בפרק כל הצלמים, גזרינן דלמא מגבה לה והדר מבטל לה, וא"ל כגון שהגביה על ימנת שלא לקנות, דהא במנעל שאינו שלו תנן חליצתה כשרה, ולולב ביו"ט שני, ור"ת מפרש, דכולהו בע"א דכותים, וכאן קודם ביטול וכאן לאחר ביטול, ולאחר ביטול נמי לכתחילה לא יטול ולא יתקע דמאיס לענין מצוה לפי שהי' עליו שם ע"א, וכן לא תחלוץ בו לכתחילה, ואפילו אם תמצי לאמר דשרי לכסות לכתחילה בעפר ע"ז כמו בשל עיר הנדחת, לא דמי כסוי לחליצה, ע"כ.

— ב —

והנה לענ"ד צריכין לחלק בדיני כתותי מיכתת שיעוריה, דדבר העומד לשריפה נחשב ללא כלום, ועיין סנהדרין קיב, בענין בהמה חציה של

עיר הנדחת, וחציה של עיר אחרת אסורה. עיסה חציה של עיר הנדחת: וחציה של עיר אחרת מותרת, מאי טעמא בהמה כמאן דלא פליגא דמיא, עיסה כמאן דפליגא דמיא, וברש"י אי אפשר לכזית בשר בלא שחיטה, ואפילו שחטה משחט אין בשחיטתו כלום דלא לשחיטה קיימא, אלא למיתה, ושחיטתה זו היא מיתת הבהמה ואין היתר אפילו לחצי שאינה של עיר הנדחת. דכי שחט לסימן דעיר הנדחת אינו שוחט אלא ממית, ולא מהניא ביה שחיטה, כפי שמבואר בספרי "פרחי אהרן" חלק א'. ולכן בדבר שצריכין שיעור כמו גבי לולב ואתרוג, דאף שבמציאות יש שיעור ד' טפחים, או שיעור אגוז, או ממשות שני סמנים שבבהמה, אבל כיון שעומד לישרף נחשב כשרוף, ואין פה שיעור דנחשב כלא כלום, דבאשירה דמשה שהצריכו הכתוב שריפה הוי מכתת שיעוריה, אבל במנעל של חליצה של עכו"ם, דשם הדין הוא רק דלא תחלוץ לכתחילה, משום דמאיס, אבל השיעור דבעינן לא תלוי בהמנעל, אלא בדין דצריכין לכסות רוב הרגל, וזה תלוי במציאות הדבר, אם הרגל מכוסה די לענין דין חליצה, ביבמות קא, בקטן שהוא חופה את רוב רגלו, חליצתה כשרה, דהשיעור הוא לא בעצם המנעול דיהי' שייך בזה כתותי מכתת שיעוריה, אלא בכסוי רוב הרגל, ואף אם המנעל הוא של ע"ז דישראל דלא מהני ביטול, דכיון דבמציאות יש כסוי לרוב הרגל, ובחופה רוב הרגל במציאות אין אנו מתחשבין בכתותי מכתת שיעוריה, ולכן חליצה בסנדל של עכו"ם חליצתה כשרה, ולא אמרינן דמכתת שיעוריה, ומתורצת קושית התוס', בלולב הגזול, וא"ת גם במנעל דע"א דכותי נמי מדאגביה קנייא ונעשה של ישראל, ובתוס' מתורץ בדוחק כגון דאגביה ע"מ שלא לקנות, דהא במנעל שאינו שלו חנן חליצתה כשרה, אבל לפי סברתנו אפשר לומר דאפילו כשנעשה ע"ז דישראל ולא מהני ביטול, מ"מ אין כאן כתותי מכתת שיעוריה, דכיון דמציאות הנעל חופה רוב הרגל מהני, דהשיעור אינו צריך להיות במנעל כי אם בחפוי רוב הרגל, ומצוות לאו להנות ניתנו.

— ג —

ולולי דמסתפינא הוה אמרי, אהא דאמר רבא לולב של עכו"ם אם נטל יצא, ופריך ממתניתין דלולב של אשרה פסול ומשני באשרה דמשה, וברש"י, אותן שהיו בשעת כבוש א"י, שהצריכן הכתוב שריפה, כדכתיב "ואשריהן תשרפון באש", ולולב צריך שיעור, והאי כמאן דמיכתת שיעוריה, כיון דלשריפה קאי, והלא גם בכל עבודה זרה קאי לשריפה, אלא התירוץ הוא דכיון דמיירי קרא באשירות שהיו בשעת כבוש ארץ ישראל, אסור להשתמש בהן כלל וכלל, אבל באשרה דמהני ביטול אין פה כתותי מכתית.

שיעוריה לגבי לולב דהשיעור בלולב הוא בכדי לנענע בו, בלולב הגזול, לב: והשיעור הוא רק בכדי שיוכלו לקיים דין הנענועים והשיעור הוא לא בדין עצם הלולב אלא בכדי שיהי' אפשר לקיים מצות הנענועים לכן כיון שיש במציאות האפשרות לנענע, אין בזה בדיעבד דין של כתותי מיכתת שיעוריה. וכן בשופר, בפרק ראוהו בי"ד כת, אמר רב שופר של עכו"ם לא יתקע בו ואם תקע יצא, דמקשה התוס', בחולין פט, ד"ה והתניא, ע"ש, דאפשר לומר דגם בשופר אין צריכין שיעור בעצם השופר, אלא בכדי שיאחזנו בידו ויראה מכאן ומכאן, פרק ראוהו בי"ד, כו, והשיעור הוא לא בעצם השופר כי אם שיראה בהיז מכאן ומכאן, ויש יד קצר, ויש יד ארוך, ולכן אין השיעור בעצם השופר כי אם בשיכות עם יד התוקע, ולא שייך בזה כתותי מיכתת שיעוריה, כיון דבמציאות השופר יש ממשות לאוחזו ביד, אלא החלוק הוא דוקא משופר של ע"א, לשופר של עיר הנדחת, דבשופר של ע"א לא יתקע ואם תקע יצא, ובשופר של עיר הנדחת לא יתקע ואם יתקע לא יצא מ"ט עיר הנדחת כתותי מיכתת שיעוריה, וברש"י דהא לשריפה קאי, וכשרוף דמי, ר"ה כת, ודוקא משום דלשריפה קאי, השופר נחשב ללא כלום בממשות, אבל משום מיכתת שיעוריה כשלא קאי לשריפה יצא, דאין דין השיעור בעצם השופר אלא רק כדי שיראה מזה ומזה.

והנה בכסוי הדם, בחולין פט, בודאי ובודאי קשה להבין קושית התוס', אמאי לא נימא דכתותי מיכתת שיעוריה? דהתם העיקר שיהי' הדם מכוסה, ואין דין שיעור בהעפר כי אם שהדם יהי' מכוסה. ובאמת זה הבנת הגמ' בחולין והתניא תקע לא יצא, נטל לא יצא? אמר רב אשי הכי השתא, התם שיעורא בעינן ועכו"ם. כתותי מיכתת שיעורא, הכא כל מה שמכתת מעלי לכסוי, וברש"י, בשופר כדי שיאחזנו בידו, ויראה לכאן — ולכאן, ר"ה, כו, לולב, בסוכה לב, הדס וערבה שלשה טפחים, לולב של עכו"ם, כיון דלשריפה קימא כל העומד לשרוף כשרוף דמי, הלכך שיעוריה הוא דכתותי מיכתת, אבל הכא כמה דשריף ומכתת מעלי לכסוי ומשום הנאה ליכא דמצוות לאו להנות ניתנו.

— ד —

ובסברא זו אמרתי לתרץ קושיא עצומה בספרי "פרחי אהרן" חלק א', דף פח, קושית שער המלך על הריב"א, בפ' אלו עוברין, מו, דאמר אחרישה לא מחייב הואיל וחזי לכסוי דם צפור, והקשה והא יו"ט עשה ולא תעשה הוא, ותירץ נהי דלא דחי מיהו אם עבר על אותו לאו אינו לוקה, דהא דלא דחי היינו משום עשה אבל הלאו כמאן דליתא דהעשה דחי ליה, ובהרמב"ם, פ"ג, מה' נדרים, נדרים חלים על דבר מצוה כדבר

הרשות, האומר הרי המצה בליל פסח אסורה עליו, הרי ישיבת סוכה בחג הסוכות אסורה עליו, הרי התפילין אסורין בנטילה עליו. הרי אלו אסורים עליו ואם ישב או נטל לוקה, ומזה מביא השער המלך ראייה דהרמב"ם חולק על הריב"א, דאמאי לוקה אם אכל או ישב או נטל, הלא הלאו דלא יחל דברו כמאן דליכא, דעשה דסוכה או דתפילין דוחה להלאו? ועייך שם ענין גדול בזה.

ואמרתי לתרץ דהנה הנודע ביהודה, הביא קושית חתנו על הריב"א, דס"ל, דאע"ג דאין עשה דוחה לא תעשה ועשה, מ"מ לא לקי משום דהלאו נדחה, דאכתי יהיה חייב מלקות, כיון דעכ"פ אין עשה דוחה ל"ת ועשה, נמצא דאם עבר ועשה העשה, הויה מצוה הבאה בעבירה, ולא קיים העשה: כלל? ועוד יש קושיות רבות על הריב"א אשר אין פה מקומם.

ואמרתי ב"ה לתרץ דחדוש של הריב"א שהוא נגד הרמב"ם, ותוס' קידושין לד. ד"ה מעקה אבידה ושלוח הקן וכו' דלאו שיש עמו עשה אף הלאו אלים ולא נדחה, נגד הריב"א, ואין מחלוקת בין הריב"א והרמב"ם ותוס', דהריב"א אינו אומר חדושו אלא בדין כסוי הדם דדוחה הלאו ד"לא תעשה מלאכה" ביו"ט אף שיש עמו עשה ד"שבתון", דלא שייך להקשות, כיון שיש לאו ועשה נגד העשה דכסוי הדם הלא אינו מקיים המצוה דכסוי משום מצוה הבאה בעבירה, דהלא יש עשה ולא תעשה נגד מצות כסוי הדם, דאין זה קושיא דכיון דתכלית המצוה דכונת התורה היא דהדם יהי' מכוסה נתקימה דאין דם נראה, וכיון דגם אם כסהו הרוח אם לא חזר ונתגלה פטור מלכסות, מזה ראייה דעיקר המצוה היא שיהי' הדם מכוסה, ומה לי אם המצוה באה בעבירה, הלא אי אפשר לבטל המציאות שהדם נתכסה, ולכן דברי הריב"א אינם אלא במקומם בתורש ביום טוב, דשם לא שייך קושית חתן הנוב"י נימא דלא תדחה הלאו משום מצוה הבאה בעבירה? כיון דתכלית המצוה נתקימה ממילא אי אפשר לבטל עצם המצוה, דהיא משום התכלית ואי אפשר לומר דמשום העבירה, הדם לא נתכסה במציאות.

אבל הרמב"ם, בפ"ג, מה' נדרים, באומר הרי המצה בליל פסח אסורה עליו, הרי ישיבת סוכה בחג הסוכות אסורה עליו, הרי התפילין אסורין בנטילה עליו, הרי אלו אסורין עליו ואם ישב או נטל לוקה, דשם כמו שהסוכה תפסל בדבר המקבל טומאה, או המצה בחמוץ, או התפילין בכתיבה שלא לשמה, כמו כן יש דין פסול במצוה הבאה בעבירה, דהלא נדר הוא איסור חפצא, ולכן חל הנדר על דבר מצוה.

והנה לפי זה בכסוי הדם העיקר הוא שיהי' הדם מכוסה, ולכן לא שייך קושית התוס' דנימא בכסוי באפר של ע"ז כתותי מכתת שיעוריה, דאי אפשר להכחיש המציאות דהלא הדם אינו נראה דמכוסה היטב.

ולכן בתשובת הפתחי תשובה, בענין בשר וחלב כשנתבשלה חמאה בקדירה של בשר ב"י, דנימא כיון דאסור בהנאה כתותי מכתת שיעוריה, ואין כאן שיעור שמן לחצי שעה, או עד שתכלה רגל מן השוק, בשבת כב, דפה השיעור הוא בזמן ואין אנו צריכין שתאיר כל השמן של השיעור ברגע שמדליק, אלא שתמשך חצי שעה, ובמציאות הלא תמשך האורה לחצי שעה, ואין שיכות בזה לענ"ד, לדין כתותי מכתת שיעוריה.

ואמנם כתבתי בספרי "פרחי אהרן" חלק א', דף קלה, בענין הדלקת נרות שבת וחנוכה במנורת חשמ"ל, אם יוצאים בזה מצות הדלקת נר חנוכה ע"ש, וחפצתי לעיין כיון שבשו"ע או"ח סי' תרע"ה, מבואר יש מי שאומר כיון דהדלקה עושה מצוה צריך שיתן שמן בנר כדי שיעור משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, קודם הדלקה, אבל אם בירך והדליק ואח"כ הוסיף שמן עד כדי שיעור, לא יצא ידי חובתו, וצריך לכבותה ולתת בה שמן כשיעור ולחזור ולהדליק, וכן מוכח מהרמב"ם, הלכות חנוכה, פ"ד ה"ד, וצריך שיתן שמן בנר כדי שתהי' דולקת והולכת עד שתכלה רגל מן השוק, וכתבתי לפי זה הלא במנורת חנוכה של חשמ"ל אין בה שיעור שמן ממש, אמנם יש כח שמגיע זרם המאיר, אבל כח המוליד זרם החשמ"ל מתחדש כמו ששים פעמים בכל רגע ורגע, ונחשב כמו הדליק נר ואח"כ מוסיף שמן מעט מעט עד שיהי' בה שמן בכדי להאיר חצי שעה, שלא יצא ידי הדלקה.

והנה שם השיעור הוא בזמן, ולא שכל השיעור צריך להיות ברגע שמדליק, אלא שנהי' בטוחים שתמשך שיעור הדלקת חצי שעה, אפשר שכיון שהכח מתחדש תמיד לא יהי' שייך חסרון בשיעור, אך אפשר לומר, כי יש חשש שתפסק כח הזרם, אבל לא כן בשאלת חמאה שנתבשלה בקדרה של בשר כיון דבמציאות יש פה שמן לחצי שעה, ולא שיכא כלל לכתותי מכתת, מלבד זה בבשר בחלב פוסק הרמב"ם, דזה מן הנקברים כמבואר במשנה תמורה לג', וברמב"ם הלכות מאכלות אסורות פ"ט ה"א, וכתותי מכתת שיעורא שיכת בדבר העומד להשרף כמבואר בכל מקום, וע"ז כיון דחליפי חליפין אסורין משום דלא ידבק בידך מאומה אבל לא בבשר וחלב, מלבד זה צריכין לעיין דאיסור הנאה הוא דוקא באיסורא דאורייתא בבשר וחלב אבל לא באיסורא דרבנן וכשמבשל חמאה בקדירה של בשר אף שנותן טעם בבן יומו אין פה רק טעם, ואם טעם כעיקר אינו מדאורייתא דתלוי באשלי רב רבי במחלוקת, ואין פה איסור הנאה, ובפרט להדליק הנר, שנהנה שלא כדרך הנאות, ובפרט לדבר מצוה שמצוות לאו להנות נתנו, ולכן אם יסכימו גדולי הרבנים אין מקום לאסור הדלקת נרות חנוכה מחמאה שנתבשלה בקדירה של בשר כשאין שם ממשות של בשר.

(המשך יבא בע"ה)